नागपाश पु॰ नागः पाश इव । १वरुणस्यायुधभेदे "सार्द्धद्वयावर्त्तनात्तु नागपाश इति स्मृतः । ब्रह्मग्रन्थिमथो दद्यात् नागपाशमथापि वा" आगमोक्ते २बन्धभेदे "वेष्टितं नागपाशेन भ्रुकुटीभीषणाननम्" इति दुर्गाध्यानम् ।

नागपाशक पु॰ "स्वजङ्घाद्वयमध्यस्थां हस्ताभ्यां धारयन् कुचौ । रमेन्निःशङ्कितः कामी बन्धोऽयं नागपाशकः" रतिमञ्जर्युक्ते १रतिबन्धभेदे । स्वार्थे क । २नागपाशे च

नागपुर न॰ ६त॰ । १पाताले हस्तिनानामके २पुरभेदे तन्नामकारणं यथा "जटाजूटात् पपातोर्द्ध्वे मेरोस्तस्मात्ततोऽगमत् । देवैः परिवृता गङ्गा हेमकूटञ्च पर्वतम् । मन्दरञ्चैव कैलासं हिमवन्तञ्च पर्वतम् । ताभायान्तीन्तु रोधाय स्वलीलो नाम दानवः । पार्वतं रूपमास्थाय वर्षाणान्तु शतैर्द्विजाः । ततो भगीरथो राजा धारयामास कौशिकम् । स तुष्टः प्रददौ नागं वाहनं तं भगीरथः । समारुह्यागमत्तत्र यत्र रुद्धा भगीरथी । तेन नागेन तं दैत्यं संविदार्य्य सुसङ्गतः । शतधा तं समाधाय मूर्द्धन्यैरावतो गजः । महीतलं समापेदे स यावन्नागसाह्वयम्" वह्निपुराणे तच्च हस्तिनापुरस्य नामान्तरं "तत्सर्वं प्रतिजग्राह राजा नागपुराधिपः" (पाण्डुः) भा॰ आ॰ ११३अ॰ ।

नागपुष्प पु॰ नागः तद्दानगन्धयुक्तं पुष्पं यस्य । १पुन्नागवृक्षे २नागकेसरे ३चम्पके च मेदि॰ । ४नागदमन्यां स्त्री भावप्र॰ ङीष् । [फलं यस्याः । कुष्माण्ड्यां राजनि॰ ।

नागपुष्पफला स्त्री नागस्य नागकेसरस्य पुष्पमिव शुभ्रं

नागपुष्पिका स्त्री नागस्य पुष्पमिव पुष्पं यस्याः कप् कापि अत इत्त्वम् । स्वर्णयूथिकायां राजनि॰ ।

नागफल पु॰ नागः सर्प इव दीर्घं फलमस्य । पटोलभेदे (धुन्दुल) राजनि॰ । [अश्वत्थवृक्षे हेमच॰ ।

नागबन्धु पु॰ नागस्य हस्तिनो बन्धुरिव तत्पोषकत्वात् ।

नागबल पु॰ नागानां हस्तिनामयुतस्य बलं यस्य । १भीमे त्रिका॰ । २हस्तितुल्यबलयुक्ते त्रि॰ । भीमस्य तथा बलप्राप्तिकथा भा॰ आ॰ १२८ अ॰ । "यदि नागेन्द्र ! तुष्टोऽसि किमस्य धनसञ्चयैः । रसम्पिबेत् कुमारोऽयं त्वयि प्रीते महाबलः । बलं नागसहस्रस्य यस्मिन् कुण्डे प्रतिष्ठितम् । यावत् पिबति बालोऽयं तावदस्मै प्रदीयताम् । एवमस्त्विति तं नागं वासुकिः प्रत्यभाषत । ततो भीमस्तदा नागैः कृतस्वस्त्ययनः शुचिः । प्राङ्मुखश्चोपविष्टः स रसं पिबति पाण्डवः । एकोच्छ्वासात्ततः कुण्डं पिबति स्म महाबलः । एवमष्टौ स कुण्डानि ह्यपिबत् पाण्डुनन्दनः । ततस्तु शयने दिव्ये नागदत्ते महाभुजः । अशेत भीमसेनस्तु यथासुखमरिन्दम !" "ततोऽष्टमे तु दिवसे प्रत्यबुध्यत पाण्डवः । तस्मिंस्तदा रसे जीर्णे सोऽप्रमेयबलो बली । तं दृष्ट्वा प्रत्यबुध्यन्त पाण्डवं ते भुजङ्गमाः । सान्त्वयामासुरव्यग्रा वचनं चेदमब्रुवन् । यत्ते पीतो महाबाहो ! रसोऽयं वीर्यसम्भृतः । तस्मान्नागायुतबलो रणेऽधृष्यो भविष्यसि" भा॰ आ॰ १२९अ॰ । नागस्येव बलं यस्याः । (गोरक्षचाकुलिया) २लताभेदे स्त्री "नागबलाफलतिन्दुकमदनफलमधूकमञ्जिष्ठाः" वृ॰सं॰ ५७अ॰

नागबलाघृत न॰ चक्रदत्तोक्ते पक्वघृतभेदे "पादशेषे जलद्रोणे पचेन्नागबलातुलाम् । तेन क्वाथेन तुल्यांशं घृतं क्षीरञ्च साधयेत् । पलार्द्धिकैश्चातिबलाबलायष्टिपुनर्नवा । प्रपौण्डरीककाश्मर्य्यपियालकपिकच्छुभिः । अश्वगन्धासिताभीरुमेदायुग्मत्रिकण्टकैः । मृणालविषशालूकशृङ्गाटककशेरुकैः । एतन्नागबलासर्पीरक्तपित्तक्षयक्षयम् । हन्ति दाहं भ्रमं तृष्णां बलपुष्टिकरं परम् । बल्यमौजस्यमायुष्यं बलीपलितनाशनम् । उपयुञ्जीत षण्मासान् वृद्धोऽपि तरुणायते" । [३०५७पृ॰ दृश्यम् ।

नागभगिनी स्त्री ६त॰ । वासुकेर्भगिन्यां जरत्कारौ तच्छब्दे

नागभूषण पु॰ नागो भूषणमस्य । महादेवे

नागमल्ल पु॰ नागेषु मल्लः । ऐरावते शब्दच॰ ।

नागमातृ स्त्री नागस्य हस्तिनां मातेव भूषकत्वात् । १मनःशिलायां शब्दर॰ । २मनसादेव्याञ्च त्रिका॰ तस्याः स्वपुत्रद्वारा नागरक्षकत्वात् तथात्वम् । जगत्कारुशब्दे ३५०७पृ॰ दृश्यम् । [१हस्तिमारके २केशराजे पु॰ त्रिका॰ ।

नागमार त्रि॰ नागं मारयति मृ-णिच्-अण् उप॰स॰ ।

नागयष्टि स्त्री नागाधिष्ठानं यष्टिः । तडागादौ आरोप्ये वारुणादिकाष्ठमये नागविशेषस्याधिष्ठानरूपे स्तम्भभेदे (रइकाठ) तद्विधानं तदधिष्ठातृनागनामज्ञापनं च जलाशयोत्सर्गे उक्तं यथा कापिले "नागानामष्ट नामानि लिखितानि पृथक् पृथक् । ततः कुम्भे च निःक्षिप्य गायत्र्या च विलोड्य वै । उद्धरेत् पत्रिकामेकां तत्र वै नागमीक्षयेत् । यस्य नामोद्धरेद्वत्स ! स वै जलाधिपः स्मृतः । तं वै संपूज्य गन्धाद्यैर्दद्यात् क्षीरञ्च पायसम्" । पत्राण्याम्रस्य । योगीश्वरधृतवचनात् । "यथाऽष्टौ नामान्याम्रस्य पत्रे कृत्वा तु